

УДК 343.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2022.04.52>

ЗАПОБІГАННЯ КРИМІНАЛЬНИМ ПРАВОПОРУШЕННЯМ, ПОВ'ЯЗаниМ ІЗ ВИКОРИСТАННЯМ КРИПТОВАЛЮТИ

Кибиш І.В.,

здобувач першого (бакалаврського) рівня освіти
Держаний податковий університет
<https://orcid.org/0000-0002-3327-8020>
irynakybysh10@gmail.com

Лугіна Н.А.,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри кримінальної юстиції
Державний податковий університет
<https://orcid.org/0000-0001-6005-2943>
natali.lugina7@gmail.com

Кибиш І.В., Лугіна Н.А. Запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти.

Відзначено важливість правового захисту та забезпеченню запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти. Коротко проаналізовано історію становлення правового регулювання використання криптовалюти в Україні. Проведено аналіз Закону України «Про віртуальні активи» та визначено певні його недоліки.

Криптовалюту запропоновано вважати одним з видів віртуальних активів, а саме цифрової валюти (електронних коштів), емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні, застосуванні криптографічних методів захисту.

Вказано, що діяльність щодо запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, повинна бути надзвичайно різноманітна, зважаючи на те, що порушення обігу криптовалюти з часом будуть проникати у всі більші сфери суспільного життя, та потребуватимуть адекватних заходів.

Визначено поняття та основні види загально-соціальних засад запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти в Україні. Вказано, що така попереджувальна діяльність є гуманним засобом підтримки безпеки країни та правопорядку. До таких віднесено перевірку державного регулювання ринку віртуальних активів, контроль за діяльністю учасників ринку віртуальних активів, виявлення криміногенних чинників у юридичних особах, де найчастіше учиняються правопорушення, пов'язані із використанням криптовалюти; вироблення типових для всіх учасників ринку віртуальних активів правил використання криптовалюти та інші.

Здійснення загально-соціальних засад запобігання правопорушенням, пов'язаним із викорис-

танням криптовалюти в Україні, поряд із захистом суспільства від цих посягань, уберігає правопорушників від учинення більш тяжких правопорушень, і тим самим позбавляє їх від тяжкого кримінального покарання.

Проаналізовано спеціально-кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти. Підкреслено, що такі заходи передбачають створення оптимальної системи виявлення фактів цих правопорушень, виявлення осіб, які учиняють такі дії. Для цього необхідно досягти такого становища, коли функціонуватиме максимально можлива кількість джерел інформації щодо правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти.

Індивідуальні підходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, передбачають роботу уповноважених органів з окремими індивідами. Формами індивідуальної профілактики виступають вивчення особи потенційних правопорушників, опитування осіб, спостереження та інші заходи. Важливим заходом індивідуальної профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, є створення банку даних про осіб, які вчинили правопорушення у вказаній або суміжних сферах.

Ключові слова: криптовалюта, запобігання, профілактика, кримінальні правопорушення, загально-соціальних засади, спеціально-кримінологічні заходи, індивідуальні підходи.

Kybysh I.V., Luhina N.A. Prevention of criminal offenses related to the use of cryptocurrency.

The importance of legal protection and ensuring the prevention of criminal offenses related to the use of cryptocurrency was noted. The history of legal regulation of the use of cryptocurrency in Ukraine is briefly analyzed. An analysis of the Law

of Ukraine "On Virtual Assets" was carried out and some of its shortcomings were identified.

Cryptocurrency is proposed to be considered one of the types of virtual assets, namely digital currency (electronic funds), the emission and accounting of which is based on asymmetric encryption, the use of cryptographic protection methods.

It is indicated that activities to prevent crimes related to the use of cryptocurrency should be extremely diverse, taking into account the fact that violations of the circulation of cryptocurrency will eventually penetrate into all major spheres of public life, and will require adequate measures.

The concept and main types of general social principles for the prevention of offenses related to the use of cryptocurrency in Ukraine are defined. It is indicated that such preventive activity is a humane means of maintaining the country's security and law and order. These include verification of state regulation of the virtual assets market, control over the activities of participants in the virtual assets market, identification of criminogenic factors in legal entities where offenses related to the use of cryptocurrency are most often committed; development of rules for the use of cryptocurrency typical for all participants of the virtual assets market and others.

The implementation of general social principles for the prevention of offenses related to the use of cryptocurrency in Ukraine, along with the protection of society from these offenses, protects offenders from committing more serious offenses, and thus saves them from severe criminal punishment.

Special criminological measures to prevent crimes related to the use of cryptocurrency are analyzed. It is emphasized that such measures involve the creation of an optimal system for detecting the facts of these offenses and identifying persons who commit such actions. For this, it is necessary to reach a situation where the maximum possible number of sources of information regarding offenses related to the use of cryptocurrency will function.

Individual approaches to the prevention of offenses related to the use of cryptocurrency involve the work of authorized bodies with individual individuals. Forms of individual prevention include studying the identity of potential offenders, interviewing individuals, surveillance and other measures. An important measure of individual prevention of offenses related to the use of cryptocurrency is the creation of a data bank on persons who have committed offenses in the specified or related areas.

Key words: cryptocurrency, prevention, prevention, criminal offenses, general social principles, special criminological measures, individual approaches.

Постановка проблеми. Останнім часом в Україні втручання у використання криптовалют набуло поширення і характеризується зміною

форм, видів, способів. Незаконні дії у сфері використання криптовалюти як достатньо серйозна проблема постала недавно, проте на сьогодні вказані дії мають тенденцію до збільшення. Цей вид правопорушень вирізняється певними особливостями, які утруднюють його правову кваліфікацію, забезпечення безпеки використання криптовалюти, зокрема, відсутністю насилля, а також тим, що потерпілі звичайно не бачать самого правопорушника. Проте збитки від незаконних дій у сфері використання криптовалюти становлять значні суми. Також постійне збільшення збитків свідчить про існування нових проявів незаконних дій у сфері використання криптовалюти.

Стан опрацювання цієї проблематики. Окремі аспекти запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, у останні роки були предметом аналізу таких дослідників як А.С. Бевза, О.О. Григоревська, І.Т. Карпак, О.В. Корнута, О.М. Орлова, М.В. Пилявка, Т.В. Шевчук та деяких інших. Визнаючи важливість проведених досліджень щодо запобігання вказаним правопорушенням, все ж доводиться констатувати, що вказана проблематика все ще недостатньо досліджена та вирішені всі проблемні питання.

Метою статті є дослідження процесів кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, та формуванням на цій основі теоретичних та практичних висновків із наступною розробкою обґрунтованих наукових пропозицій щодо удосконалення законодавства у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Наразі такі поняття як криптовалюта, блокчейн, майнінг, біткойн тощо вже введені у вживання у правове поле України, практика застосування віртуальних активів бере початок приблизно з кінця 2000-х років. Проте правового регулювання використання криптовалюти довгий час не існувало.

У 2010-х роках, зокрема, починаючи із 2014 року, Національний банк України кілька разів надавав роз'яснення щодо криптовалюти. Національний банк України визначив її на той час як грошовий сурогат, який використовуватися як засіб платежу на території України не може, оскільки не має забезпечення реальною вартістю [9; 12].

Крім того, відповідно до ст.ст. 1 та 32 Закону України «Про Національний банк України» від 20 травня 1999 року грошовий сурогат як документи у виді грошових знаків, що відрізняються від гривні як грошової одиниці України, та при цьому випущені у грошовий обіг не Національним банком України, та виготовлені із метою здійснення платежів (окрім валюти та валютних цінностей) як засіб платежу в Україні забороняється [5].

У 2017 році вийшла Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні

– Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг. Було попереджено користувачів про ризики операцій з цими активами: втрата коштів у формі крадіжки, у результаті кібератак, відсутність гарантій повернення інвестованих коштів; шахрайство; складність методів оцінки вартості тощо [10].

Починаючи із 2017 року, до Верховної Ради України було внесено низку законопроектів з метою легалізації криптовалюти в Україні, зокрема, «Про обіг криптовалюти в Україні» (зареєстрований за № 7183 від 6 жовтня 2017 року) [6], «Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні» (зареєстрований за № 7183-1 від 10 жовтня 2017 року) [7], «Про токенизовані активи та криптоактиви» (зареєстрований за № 4328 від 5 листопада 2020 року) [8] та інші.

У цих проектах надавалися різні визначення криптовалюти. Наприклад, відповідно до проекту «Про внесення змін до Господарського кодексу України з питань обігу віртуальних активів» (зареєстрований за № 9359 від 3 грудня 2018 року) криптоактиви (криптовалюту) було визначено як «віртуальні активи, які являють собою сукупність даних у цифровій формі (набір символів, шифр або код), створених у децентралізованій інформаційній системі, що можуть використовуватися користувачами цієї системи як одиниці обліку та вартості, засоби накопичення та обміну» [4]. Проте жоден із них прийнятий не був.

У 2019 році Кримінальний кодекс України було доповнено ст. 368-5 «Незаконне збагачення», де у ч. 3 надається роз'яснення терміну «активи», під якими варто розуміти не тільки грошові кошти, але й інше майно, у тому числі й криптовалюту як нематеріальні активи [2]. Подібним чином вказаний термін роз'яснюється у і ст. 290 Цивільного процесуального кодексу України для цілей пред'явлення позовів про визнання необґрунтованими активів [11]. Таким чином було офіційно затверджено існування криптовалюти на рівні закону.

Робота над офіційною легалізацією використання криптовалюти продовжувалась, і 17 лютого 2022 року було прийнято Закон України «Про віртуальні активи» [3] (набирає чинності із дня набрання чинності відповідним законом України про особливості оподаткування операцій з віртуальними активами). Серед підстав прийняття цього Закону було визначено, що функціонуванню і розвитку ринку віртуальних активів заважає низка проблем – відсутність правового регулювання, відсутність оподаткування, відсутність правових гарантій захисту права власності тощо.

За нормами п. 1 ч. 1 ст. 1 цього Закону віртуальний актив – це нематеріальне благо, яке є об'єктом цивільних прав, відповідно, має цінну

вартість, та виражене сукупністю даних в електронній формі.

Серед недоліків цього Закону можемо визнати те, що у ньому термін «криптовалюта» навіть не згадується. Дійсно, криптовалюта може бути тільки одним з видів віртуальних активів, проте вказаний термін настільки усталений, що варто було б надати йому визначення у Законі України «Про віртуальні активи».

У зарубіжних державах до криптовалюти єдиного підходу також довгий час було (його немає і на сьогодні). Криптовалюту визначають як такі об'єкти: віртуальна валюта, віртуальний товар, електронні кошти, засіб обміну, конвертована валюта, нематеріальна власність, нематеріальний актив, об'єкт прирості капіталу, онлайн-платежі, цінність, подібна до активів та інші.

Криптовалюта – на сьогодні це один з видів віртуальних активів, а саме цифрової валюти (електронних коштів), емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні, застосуванні криптографічних методів захисту.

Отож, сформувавши загальне визначення криптовалюти як виду віртуальних активів та нематеріальних благ, варто надати певні рекомендації щодо кримінологічного запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти.

Серед кримінальних правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, крім вже зазначеного незаконного збагачення, варто виділити небезпеку вчинення таких правопорушень як шахрайські операції зі створення фінансових пірамід, можливість здійснення незаконних анонімних транзакцій, незаконна легалізація (відмивання), фінансування торгівлі забороненими об'єктами та людськими органами та інші.

Тому діяльність щодо запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, повинна бути надзвичайно різноманітна, зважаючи на те, що порушення обігу криптовалюти з часом будуть проникати у всі більші сфери суспільного життя, та потребуватимуть адекватних заходів. Виходячи з подальших напрямів запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, у відповідних ланках правової системи України повинно бути налагоджено комплексні заходи запобігання.

За усталеною традицією, прийнятою у кримінології, можна виділити загально-соціальні засади запобігання контрабанди в Україні правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, спеціально-кримінологічні та індивідуальні заходи запобігання цим правопорушенням.

Загально-соціальні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти в Україні – один із найбільш гуманних засобів забезпечення правопорядку, підтримки безпеки охоронюваних правом цінностей у цій

сфері. Здійснення загально-соціальних засад запобігання вказаної діяльності, поряд із захистом суспільства від загальних кримінально-протиправних посягань, забезпечує також і порушників від подальшого учинення правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, тим самим позбавляє їх від більш жорстких кримінальних покарань.

Основні загально-соціальні заходи щодо запобігання учиненню правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти можна розподілити на групи заходів у певних державних сферах: політичній, економічній, культурно-просвітницькій тощо.

Так, до заходів у державно-політичній сфері (правових загально-соціальних засад запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти в Україні) та виявлення чинників цих правопорушень, належать наступні: перевірка державного регулювання ринку віртуальних активів. Вказані заходи повинні здійснюватися відповідно до ст. 16 Закону України «Про віртуальні активи» державою у особі Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку та Національним банком України; контроль за діяльністю учасників ринку віртуальних активів; виявлення криміногенних чинників у юридичних особах, де найчастіше учиняються правопорушення, пов'язані із використанням криптовалюти та інші.

До загально-соціальних засад запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти в Україні, варто віднести і подальші зміни до нормативно-правового регулювання, які, проте не завжди призводять до покращення ситуації із запобігання цим правопорушенням.

Отже, загально-соціальні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти в Україні, передбачають створення оптимальної системи виявлення осіб і фактів цих правопорушень.

Серед кримінологів щодо розуміння спеціальних заходів запобігання (спеціально-кримінологічного, або спеціального запобігання) кримінальної протиправності взагалі та правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти зокрема, немає наразі єдиного підходу.

Спеціально-кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти на сучасному етапі передбачають усунення детермінантів цих кримінальних правопорушень і включають правові, економічні, соціально-психологічні, організаційні та інші заходи.

Виходячи із цих положень, заходи спеціальної профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, можна поділити на: заходи виявлення, усунення, нейтралізації, блокування криміногенних чинників виникнення та розвитку правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти.

У системі спеціально-кримінологічної профілактики правопорушень, пов'язаних з використанням криптовалюти, можна виділити

– ранню профілактику, яка спрямована на усунення чинників, що негативно впливають на формування особи, – майбутнього порушника у цій сфері, і запобігання переходу його на кримінально-протиправний шлях;

– усунення чинників, які обумовлюють конкретні прояви правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти;

– попередження повторних (рецидивних) проявів правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти.

Для ефективного запобігання кримінальних правопорушень, у тому числі й пов'язаних із використанням криптовалюти, у віртуальних соціальних мережах О.П. Бойко пропонує запровадити на законодавчому рівні державний контроль за контентом, а також запровадити і систему недержавного (громадського) контролю [1, с. 47].

На наш погляд, до таких спеціальних заходів профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, варто підходити дуже обережно, оскільки такі заходи знаходять у прямому зв'язку з обмеженням права особи на інформацію.

Важливим серед спеціальних заходів профілактики молодіжної правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти є підвищення рівня правової культури. Розглядаючи правову культуру в контексті виконуваних нею функцій профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, варто зазначити, що вона не є якоюсь абстракцією, а проявляється не тільки у правомірному використанні криптовалюти, але й практично у всьому, та є якісним правовим станом загальної правової культури.

Загальнозапобіжні (загальнопрофілактичні) заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, за своїм значенням становлять тільки частину цієї профілактики. Тому для досягнення ефективних результатів у запобіганні необхідним є тісне сполучення загальнозапобіжних заходів і заходів індивідуальної профілактики, які мають на меті своєчасне виявлення й вивчення осіб, від яких можна чекати учинення правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти.

Індивідуальна профілактика правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти – це діяльність уповноважених органів з окремими індивідами, конкретними людьми, носіями особливостей особистості, що сформувалися у результаті обставин розвитку, життєдіяльності та виховання, та вчинили чи потенційно можуть вчинити правопорушення у віртуальній сфері. Головний напрям у індивідуально-запобіжній роботі запобігання правопорушень, пов'язаних із використан-

ням криптовалюти – це виявлення таких осіб, які готують учинення вказаних правопорушень, чи подібних правопорушень.

Формами індивідуальної профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, можна визначити наступні: вивчення особи потенційних правопорушників у сфері незаконного використання віртуальних активів; аналіз кримінальних проваджень та інших справ; опитування осіб, спостереження, тестування та подібні заходи; контроль за допомогою оперативно-розшукових засобів та прийомів.

Індивідуальну профілактику правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, варто проводити, якщо відомі цілі і наміри правопорушника, орієнтовно зрозумілі його мотиви.

До індивідуальної профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, належать також і заходи зміни особистісних якостей правопорушника (самовиховання, аутотренінг тощо), оптимізації взаємовідносин порушника з оточуючими (групова психотерапія тощо).

Ще одним важливим заходом індивідуальної профілактики правопорушень, пов'язаних із використанням криптовалюти, є створення банку даних про осіб, які вчинили правопорушення у цій сфері, перебувають на обліку, щодо який відкриті кримінальні провадження тощо. Ці дані варто використовувати під час досудового розслідування, судового розгляду, в установах виконання покарань, після звільнення з останніх, передаючи відповідну інформацію у компетентні органи.

Висновки. Отож, з огляду на проведений аналіз запобігання кримінальним правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, можемо зробити наступні висновки.

Криптовалюту можна визначити як один з видів віртуальних активів, цифрову валюту (електронні кошти), емісія та облік якої засновані на асиметричному шифруванні, застосуванні криптографічних методів захисту.

Запобігання кримінальної протиправності, пов'язаній із використанням криптовалюти в Україні – складне збірне поняття, у якому відображається теорія й практика специфічної діяльності, яка ставить за мету недопущення вчинення кримінальних правопорушень у цій сфері шляхом усунення їх причин, умов, переривання цієї протиправної діяльності тощо.

Загально-соціальні засади запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти в Україні та подібна попереджувальна діяльність із запобігання є гуманним засобом підтримки безпеки країни та правопорядку, забезпечення безпеки охоронюваних цивільним, кримінальним та іншим правом цінностей. Спеціально-кримінологічні заходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із ви-

користанням криптовалюти, на сучасному етапі передбачають створення оптимальної системи виявлення фактів цих правопорушень, виявлення осіб, які учиняють такі дії. Індивідуальні підходи запобігання правопорушенням, пов'язаним із використанням криптовалюти, передбачають роботу уповноважених органів з окремими індивідами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бойко О.П. Організаційно-правові заходи протидії екстремізму. *Протидія терористичній діяльності: міжнародний досвід і його актуальність для України*: Матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (30 вересня 2016 р.) / орг. комітет: І. І. Присяжнюк (голова) та ін. Київ: Національна академія прокуратури України, 2016. С. 47–50.
2. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 25-26. Ст. 131.
3. Про віртуальні активи: Закон України від 17.02.2022 р. № 2074-IX. *Офіційний вісник України*. 2022. № 31. Ст. 1629.
4. Про внесення змін до Господарського кодексу України з питань обігу віртуальних активів: Проект Закону України, зареєстрований за № 9359 від 03.12.2018 р. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=65046.
5. Про Національний банк України: Закон України від 20.05.1999 р. № 679-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 29. Ст. 238.
6. Про обіг криптовалюти в Україні: Проект Закону України, зареєстрований за № 7183 від 06.10.2017 року. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62684.
7. Про стимулювання ринку криптовалют та їх похідних в Україні: Проект Закону України, зареєстрований за № 7183-1 від 10.10.2017 року. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=62710.
8. Про токенизовані активи та криптоактиви: Проект Закону України, зареєстрований за № 4328 від 05.11.2020 року. *Верховна Рада України: Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=70353.
9. Роз'яснення щодо правомірності використання в Україні «віртуальної валюти/криптовалюти» Bitcoin: Роз'яснення Національного банку України від 10.11.2014 року. *Національний банк України: Офіційне Інтернет-представництво*. URL: https://www.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=11879608.

10. Спільна заява фінансових регуляторів щодо статусу криптовалют в Україні: Заява Національного банку України, Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку, Національної комісії, що здійснює регулювання у сфері ринків фінансових послуг від 30.11.2017 року. *Національний банк України: Офіційне Інтернет-представництво*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=59735329&cat_id=55838.
11. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 р. (в редакції Закону України від 03.10.2017 р. № 2147-VIII). *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 48. Ст. 436.
12. Щодо віднесення операцій з «віртуальною валютою/криптовалютою «Bitcoin» до операцій з торгівлі іноземною валютою, а також наявності підстав для зарахування на поточний рахунок в іноземній валюті фізичної особи іноземної валюти, отриманої від продажу Bitcoin: Лист Національного банку України від 08.12.2014 р. № 29-208/72889. *Бізнес-Бухгалтерія-Право. Податки. Консультації*. 2015. № 37. С. 26.